

JUKKA VALTASAARI

MIKSI AMERIKKA TOIMII NIIN KUIN SE TOIMII

DOCENDO

Jukka Valtasaari

**MIKSI AMERIKKA
TOIMII NIIN KUIN
SE TOIMII**

DOCENDO

Ensimmäinen painos

© Jukka Valtasaari ja Docendo 2026

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

Kansi: Katse Design | Jarkko Lemetyinen

Kannen kuvat: Adobe Stock

Taitto: Keski-Suomen Sivu Oy

ISBN 978-952-850-861-8

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuusasioihin liittyvät tiedustelut:

tuotevastuu@docendo.fi

Avalle

Sisällysluettelo

Lukijalle	11
NELJÄ KYSYMYSTÄ.....	19
Millainen järjestys?	19
Miten lukea Amerikan tarinaa?	25
Mistä nyt on kyse?.....	32
Onko niin, miltä näyttää?	37
MITEN AMERIKA KOMMUNIKOI	41
Liittovaltio rakennettiin kasvun varalle	41
Vaakuna ja sen viesti.....	42
Pyhät kirjoitukset.....	46
Presidenttien lentävät lauseet	49
<i>George Washington: ”Ei pysyviä liittokuntia”</i>	52
<i>Thomas Jefferson: ”Ei kahlehtivia liittokuntia”</i>	53
<i>Theodore Roosevelt: ”Maailma turvallisiksi Amerikalle”</i>	55
<i>Woodrow Wilson: ”Maailma turvallisiksi demokratialle”</i>	57
<i>Franklin D. Roosevelt: ”Neljä vapautta”</i>	60
<i>Ronald Reagan: ”Aamu on jälleen koittanut Amerikalle”</i>	62
<i>George H. W. Bush: ”Ehjä ja vapaa Eurooppa”</i>	64
LÄNNEN SYNTY	67
Täyskäännös Amerikan ulkopoliitikassa	67
Ei uutta kolmikymmenvuotista sota	69
Luomistyössä	71
UUDEN ULKOPOLITIIKAN TOIMEENPANO	75
Ensin tarvittiin vapaus puutteesta	76
Sitten laskeutui rautaesirippu	78
Lopuksi vapaus pelosta	83

KYLMÄ SOTA	91
Aasiasta se alkoi	98
Eurooppaan se jäi.....	108
Ydinase – miksi päätös tehtiin.....	117
Ydinase kylmässä sodassa	126
Läheltä piti	135
<i>Kuubassa vuonna 1962</i>	<i>135</i>
<i>Moskovassa vuonna 1983.....</i>	<i>138</i>
 KYLMÄ SOTA PÄÄTTYI JA KUUMAT ALKOIVAT	 143
Yhtenäinen ja vapaa Eurooppa	148
Sodat Persianlahdella	153
Miksi Irak hyökkäsi Kuwaitiin?	154
Miksi Amerikka hyökkäsi Irakiin toistamiseen maaliskuussa 2003?	159
Sodat Balkanilla.....	163
Mellakat Pekingin Tiananmenin aukiolla.....	168
Kohti uutta maailmanjärjestystä	174
 UUDET KYLMÄT SODAT	 185
Mikä nimeksi?	185
Milloin uudet kylmät sodat alkoivat?	189
<i>Venäjällä</i>	<i>189</i>
<i>Kiinassa</i>	<i>192</i>
<i>Amerikassa.....</i>	<i>197</i>
 LÄNNEN JÄLKEEN	 209
Maailmanjärjestys murtuu.....	209
Pahantahtoisten akseli.....	211
Ukraina.....	215
Grönlanti.....	220
Kuka tunnustaa tosiasiat?	223
 ENTÄS NYT?.....	 229
Amerikka vetäytyy	229
Kuka johtaa maailmaa?	233
Turvallisuus ja asevalvonta	236
Ydinpelote Euroopassa	241
Ydinpelote Kiinassa.....	249
Talouden järjestys	254
Digitaalinen järjestys.....	265

AMERIikka VAI TRUMP?	277
Tie presidentiksi.....	280
Miten Trump suoriutuu?.....	283
Dollari ei ole vain Amerikan asia	286
 MITEN MAAILMA JÄRJESTÄYTYY.....	 291
Amerikka ja Kiina – vastakkain vai yhdessä	296
 Epilogi.....	 306
 Kirjallisuutta	 314
 Henkilöhakemisto	 316

Lukijalle

Teiltä, arvoisat lukijat, jotka Amerikan ulkopoliitiikkaa seuraatte, vaaditaan nyt mielen lujuuutta. Donald Trump aloitti toisen presidenttikautensa yrittämällä mullistaa koko järjestelmän. Rakennemuutos on tavallista liike-elämässä, mutta se on erikoinen ajatus Amerikan politiikassa, johon kuuluu vallan tasapaino presidentin ja kongressin kesken, Washingtonin ja osavaltioiden välillä käyty ikuinen taistelu vallasta sekä monen kulttuurin loputon kolarointi.

Aikooko Trump, ensimmäinen antiliberaali presidentti miesmuistiin, onnistua? Amerikan liberaalit instituutiot ovat lujaa tekoa, ja ne ovat kestäneet hyökkäyksiä 250 vuoden ajan sisällissodasta alkaen. Trump on ollut presidenttinä viisi vuotta. Hän on urallaan voittanut kahdet vaalit, hävinnyt yhdet ja tehnyt Amerikan historiassa lähes ylittämättömän poliittisen *come-backin*. Trumpin suorituksia ei auta väheksyä, mutta arvaamattomuus kuuluu kuvaan, kun vanhat arvot eivät ole tukena. Lukijan ei silti pidä antaa periksi. Varoittihan edesmennyt kanadalainen trubaduuri Leonard Cohenkin jo vuosia sitten ”... ja vielä yksi juttu/et ole pitävä siitä/mitä tulee Amerikan jälkeen.”

Kuva selkenee, kun siirtää huomionsa Trumpin twiiteistä Amerikan politiikan ikuisiin totuuksiin, sen vaakunan kolmeen lauseeseen: ”Aikojen uusi järjestys”, ”Monesta yksi” ja kaikkivaltiaan silmän yllä olevaan ”Hän suosii toimiamme”. Ne kertovat, että pysyvää on vain muutos, joka on Amerikan missio. Vaaku-

nan valkopääkotka – voiman, vapauden ja rohkeuden symboli – kuljettaa Amerikan viestiä ajasta toiseen. Ikuinen kysymys on, kuinka paljon muutosta. Toinen kysymys on: riittävätkö keinot. Vastauksia etsii nyt vuorollaan Donald Trump, Amerikan 47. presidentti.

Kotkan ominaisuudet olivat tarpeen, kun itärannikon 13 siirtokuntaa ja niiden kaksi ja puoli miljoonaa asukasta itsenäistyivät siirtomaavalta Englannin ikeestä sen kilpailijan Ranskan tukemana kaksi ja puoli vuosisataa sitten. Oli diplomatian untuvikolta mestarillinen työnäyte pelata toisilleen vihamieliset suurvallat vastakkain ja kerätä potti itselleen. Amerikan kasvu nykyisiin mittoihinsa kesti toista sataa vuotta. Se oli julkmaa aikaa niille, jotka olivat Amerikan tavoitteiden tiellä.

”Aikojen uusi järjestys” alkoi itärannikon siirtokunnista. Se jatkui yli Amerikan mantereen, ylsi maailman mittaan ja viime vuosina digitaalisiin alustoihin ja satelliitteihin. Se on ohjannut presidenttejä George Washingtonista alkaen. Trumpin presidentilliset esikuvat ovat 1800-luvulta. Hän omaksui Thomas Jeffersonilta ja James Polkilta tarpeen hallita koko Amerikan mannerta, James Monroelta etupiirijaon Amerikan ja Euroopan välillä sekä William McKinleyltä tullit kotimaan tuotannon suojelemiseksi ja merenkulun turvallisuuden varmistamiseksi Karibianmerellä. Euroopan esikuvina sen sijaan ovat sääntöihin perustuvan maailmanjärjestyksen rakentajat, Franklin D. Roosevelt ja Harry Truman, 1940-luvulta alkaen.

Trumpin antiliberaali ja Euroopan liberaali maailmankuva eivät kohtaa. Seuraus on tähän mennessä viisi vuotta kestänyt yhteentörmäysten sarja. Kanadan pääministeri Mark Carney nosti kissan pöydälle Davosin talousfoorumissa 2026 kuudenkymmenen valtionpäämiehen kuunnellessa. Maailmanjärjestys ei ole muuttunut vaan murtunut. Vanhan perään ei pidä haikailla vaan arvioida uudelleen omat mahdollisuudet ja riskit.

Mitenkäs oma diplomaattimme Ralph Enckell sanoikaan: ”Kun on aikamme puhuttu politiikkaa, seuraa tehtävän suorittamisen aiheuttama ongelma.”

Mitä siitä seuraa, jos 1940-luvulla rakennetut säännöt ja periaatteet korvataan 1800-luvun voimalla tämän vuosituhannen digitaalisessa maailmassa? Mihin mielikuvitus ja kantti riittävät? Tukevatko äänestäjät Amerikassakaan ajatusta, että kaikki vanha joutaa pois uuden ja kauniin tieltä? Heillä on silmät ja korvat. He ratkaisevat näkemänsä ja kuulemansa perusteella, sopivatko esimerkiksi hyökkäykset Venezuelaan ja Iraniin yhteen ”Amerikka ensin” -lupauksen kanssa. Vai meneekö taas liian pitkälle? Vanhempaa amerikkalaista polvea opetti Vietnam siinä missä Suomea Siperia.

Amerikkalaiset itse eläisivät mielellään omissa oloissaan, turvassa merten takana. Viimeiset 120 vuotta ovat kuitenkin opettaneet heille kantapään kautta, ettei se onnistu. Amerikan irrottautuminen Euroopasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen meni surkeasti. Eurooppa ei pärjännyt ilman Amerikkaa, eikä Amerikan talous ilman Eurooppaa. Amerikan vaakuna painettiin dollarin seteliin, jotta oli helppo tarkastaa lompakostaan, mistä amerikkalaisuudessa on kyse. Ei auttanut sekään. Adolf Hitler ravisteli Eurooppaa. Benito Mussolini aloitti sodan Etiopiassa ja keisari Hirohito Kiinassa. Sitten syttyi toinen maailmansota, tuhoisin kaikista sodista. Sitä seurasi täyskäänös Amerikan ulkopolitiikassa. ”Atlantin julistuksen” pohjalta syntyi ”Länsi” ja historian pisin rauha Eurooppaan ja pitkä rauha Japaniin. Se kulki nimellä kylmä sota.

Paluu 1800-luvulle on nyt kolmas suuri linjanmuutos Amerikan ulkopolitiikan historiassa. Ensimmäinen oli puolueettomuus, toinen oli sitoutuminen Euroopan puolustamiseen Natoa perustettaessa. Etupiirit tekevät taas paluuta. Suveree-

nien valtioiden rajat eivät saa olla rauhassa, ei edes puolustusliitto Naton piirissä. Meret eivät suojele digitaalisessa maailmassa. Lähialueet ovat taas kunniassa. Amerikan katse kääntyy pois Euroopasta omalle pallonpuoliskolle Kanadaan, Grönlantiin, Panamaan ja Venezuelaan sekä Venäjän katse Ukrainaan ja Kiinan katse Taiwanille ja Etelä-Kiinan merelle. Pienemmätkin satraapit ovat asialla omissa ympäristöissään. Käynnissä on 60 humanitääristä kriisiä ympäri maailmaa, Sudanista Ruandaan, Syyriasta ja Gazasta Haitille.

Ei ole helppoa päättäjilläkään, kun on mietittävä, mikä olisi paras kaaoksen geopolitiikka. ”Palapeli putosi lattialle, kuka poimii palaset”, kysyi Amerikan ja Euroopan turvallisuuspolitiikan eliitti itseltään vuotuisessa konferenssissaan Münchenissä viime vuosikymmenen lopussa seurattuaan vuosikausia Krimiltä vuonna 2014 alkanutta Ukrainan sotaa. Krimin valtaus huolestutti, Trumpin loikka tosi-tv:stä Yhdysvaltojen presidentiksi hämmästytti, Venäjän hyökkäys Kiovaan säikäytti, mikrosirujen ja harvinaisten maametallien ottaminen aseiksi geopolitiikan valtakamppailuun pelästytti ja vihdoinkin sanktioiden ottaminen käyttöön digitaalisessa maailmassa mykisti. Vastaus selvisi eliitille itselleenkin vasta ajan kanssa: vaikka palaset löytyisivätkin, palapeliä ei saa kokoon. Asiat on ajateltava uudelleen. Unilukkarina toimi vuoden 2026 helmikuussa Kanadan pääministeri Mark Carney.

Jos kynään tarttuminen ylipäättään kiinnostaa, nyt on hyvä aika. Amerikan ymmärrystä ei meillä Suomessa voi olla yhtään liikaa sen jälkeen, kun teimme vaihtoehtojen puutteessa U-käännöksen täydessä vauhdissa vuonna 2022: liityimme Natoon ja istuimme sen neuvottelupöytiin tuottamaan turvallisuutta yhdessä lännen kanssa. Vaivaa on nähtävä senkin vuoksi, että ulkopolitiikkamme outoihin tapoihin kuului vuosikymmenten ajan, ettei Amerikkaa sovi ymmärtää liikaa. Ymmärrys

ei kasva, jos asetamme yhtäläisyysmerkit Amerikan ja Trumpin välille.

Johtava diplomaattimme Max Jakobson muistutti, että virasta voi jäädä eläkkeelle, mutta ei siitä, mitä tekee. Omat kokemuksetkin vaikuttavat. Elämä vei minut, Helsingin Ressun ranskanlinjalaisen, Amerikkaan kahdeksi vuosikymmeneksi. Aluksi New Yorkiin 1970-luvun alussa, jolloin Amerikka oli pirstaleina poliittisten murhien, panttivankidraamojen, kaikkialla riehuneen väkivallan, yliopistomellakoiden ja energiakriisin jäljiltä. Sitten uudelleen New Yorkiin saman vuosikymmenen lopulla, jolloin koko maa voi pahoin, kaupunki oli konkurssin partaalla ja kymmenettuhannet ihmiset joutuivat kadulle.

Sitten päädyin Washingtoniin suurlähettilääksi vuodesta 1988 alkaen, jolloin puoli vuosisataa jatkunut kylmä sota päättyi ja maailmanjärjestys meni remonttiin. Amerikan oli mietittävä, miten toimia ainoana suurvaltana ilman tuttua vihollista, Neuvostoliittoa, ja Suomen oli mietittävä, miten olla puolueeton kahden suurvallan välissä, kun toista ei enää ollut.

Toisen suurlähettiläiskauteni aluksi, vuonna 2001, yhdeksäntoista arabiterroristin ryhmä tuhosi kaappaamillaan liikennelentokoneilla World Trade Centerin tornit Manhattanin etelänurkassa ja osan puolustusministeriön Pentagonin rakennusta Washingtonissa. Amerikkalaisten turvallisuuden tunteen murensi hetkessä yhdeksäntoista arabin terroristiporukka aseinaan pakkausveitset, viisi dollaria kappale.

Sain etuoikeuden osallistua vuoden ajan Harvardin yliopiston Fellows-ohjelmaan vuonna 1977 ja miettiä huippuyliopiston intellektuaalisessa ilotulituksessa Amerikan ulkopolitiikan ideaa. Valta oli silloin siirtymässä republikaaneilta demokraateille ja Harvardin kasvatit ja ulkopolitiikan profeetat, silloin viisikymppiset maahanmuuttajat Henry Kissinger ja Zbigniew Brzezinski, vaihtoivat paikkaa Amerikan ulkopolitiikan joh-

dossa. Kun tehtäväni Washingtonissa päättyi, jäin vielä muutamaksi kuukaudeksi Woodrow Wilson Center -nimiseen ajatushautomoon kokoamaan ajatuksiani ensimmäistä *Myrskyn vuodet* -nimistä kirjaani varten.

Vuosikymmenten aikana ehdin käydä tuhansia keskusteluja, kirjoittaa lukuisia raportteja sekä miettiä, miten Amerikka kommunikoi, miksi se toimii niin kuin toimii ja miten sen ajatus kulkee suurissa muutoksissa, mikä on pysyvää ja mikä on tilapäistä. Keskityn tässä kolmeen muutokseen, joissa Amerikan merkitys oli keskeinen ja jotka vaikuttavat edelleen. Ensimmäinen muutos on nykyisen transatlanttisen järjestyksen luomistyö toisen maailmansodan jälkeen vuosina 1945–1949. Toinen on kylmän sodan päättyminen ja kuumien sotien alkaminen samaan aikaan Balkanilla ja Lähi-idässä 1989–1991. Kolmas muutos, joka nyt on käynnissä, on vanhojen rintamalinjojen sekoittuminen digitaliseen maailmaan siirryttäessä ja teknojättien johtajien liittyessä ulkopolitiikan päättäjiä pieleen joukkoon.

Presidenttimme Urho Kekkonen tapasi suosittaa Suomelle pikemminkin lääkärin kuin tuomarin roolia. Lääkärin tehtävään kuuluu diagnoosin tekeminen. Maailmapolitiikasta on Kekkosen ajan jälkeen tullut monimutkainen turvallisuuspolitiikan, kaupan, finanssipolitiikan ja teknologian narukerä. On varottava sotkeutumasta narujen päihin kerää purkaessaan, ettei ajaudu kaaokseen huomaamattaan.

Vielä varoitus lukijalle. Vastaan tulee enemmän kuin ripaus diplomatian historiaa, ei siksi, että historia toistaisi itseään, vaan siksi, että Amerikan koko 250-vuotinen perinne kulkee mukana sen politiikassa. Ja siksi, että maailman poliittisessa voimakentässä on paljon sääntöjä ja rajoituksia, jotka Amerikkankin on otettava huomioon, presidentin henkilöstä riippumatta.

Korostan pitkin matkaa kehityksen vauhdin ja poliittisten johtopäätösten teon hitauden välistä ristiriitaa. On aina paras-ta aloittaa kysymyksestä ”miksi”, jättää sivuun historian vääjää-mättömyys ja muistaa lopuksi, että politiikan partituuria vas-ta kirjoitetaan murrosten aikaan. Ulkopolitiikkaan kuuluvat sekä sanat että teot ja sen toimeenpanoon tavoitteiden ja omien rahkeiden realistinen arviointi. Kun hätä on suurin, on neljäs pointti tärkein.

Olen koettanut pitää mielessäni edesmenneen amerikka-laisen historioitsijan ja elämäkerturin David McCulloughin neuvon lukijalle, että kirjoittaminen on tarinan kerrontaa: ”Jos sanon, että kuningas kuoli, ja sitten kuningatar kuoli, on kyseessä kaksi tapahtumaa. Jos puolestaan sanon, että kunin-gas kuoli ja sitten kuningatar kuoli suruun, on kyseessä lukijan tunteisiin vetoava tarina”, joka vielä kuin huomaamatta vastaa kysymykseen: miksi.

Jukka Valtasaari

1.8.2026

NELJÄ KYSYMYSTÄ

Millainen järjestys?

Minun sukupolveni maailmanjärjestys oli kylmän sodan kaksinapainen vastakkain olo Euroopassa. Se oli selkeä, vakaa ja muuttumaton. Maantiedon tunneilla oli seinällä auki rullattu Euroopan kartta, jonka keskellä oli suuri Saksa, oikealla vielä suurempi Neuvostoliitto sekä laidoilla pienet Amerikka ja Kiina. Se kartta kertoi, että se, joka hallitsee Euraasiaa, hallitsee myös maailmaa. Siitä on pitkä ajatusloikka tämän päivän arkitiseen karttaan, jossa kartan keskellä olleen Saksan on korvannut pohjoisnapa. Neuvostoliiton kaaduttua maailmanjärjestys muuttui yksinapaiseksi ja Amerikka siirtyi kartan keskiöön. Sitten Venäjän heikkous, Kiinan nousu sekä lännen ja teknologian ilmestyminen kuvaan siirsivät Amerikan mielenkiinnon ensin Aasiaan ja sieltä omalle pallonpuoliskolle. Kartat muuttuvat.

Amerikka-keskeisyys kirjoitettiin Trumpin toisen kauden turvallisuusstrategiaan vuonna 2025. Se on perinteinen etupiirien ja kaupankäynnin, ”diilien”, maailma. Siihen kuuluu, että vahvempi voittaa ja heikompi pettyy. Tällaisen maailman psykologiasta ei nykypolvilla ole omakohtaista kokemusta. Isovanhempien tarinat maailmansodista ja 1930-luvulta eivät rohkaise. Ei liioin aika ennen ensimmäistä maailmansotaa, jolloin Saksa nousi, Britannia hermostui ja Euroopan impe-

riumit suojelivat etupiirejään ja varustautuivat pahimpaan. Nykykielellä sitä olisi kutsuttu moninapaiseksi järjestykseksi, jonka perässä oli ohje ”käytettävä varoen”. Sitten kokko roihautti. Maailmansota alkoi kuudessa viikossa serbinationalisti Gavrilo Principin surmattua Sarajevon torilla Itävallan arkkiherttuan ja tämän puolison. Murhaaja kuoli vankilassa, mutta hän tuli käynnistäneeksi ensimmäisen maailmansodan. Sen lopputuloksen ratkaisi Amerikka, joka puuttui asiaan vasta viime tipassa.

Uutta maailmanjärjestystä ei synny, ellei ole valtakeskuksia ja niiden tasapainoa. Mitä useampia valtakeskuksia, sitä vaikeammaksi menee. Uusina ovat nyt liittyneet mukaan Kaliforniassa Silicon Valleyn teknojätit, joiden yhteen laskettu markkina-arvo on samaa luokkaa kuin Euroopan tai Kiinan bruttokansantuote. Niiden valta perustuu teknologiseen etevyyteen. Entä säännöt uudelle vallan tasapainolle, miten niistä sovitaan tällä porukalla?

Amerikka on hyvän aikaa pyrkinyt keventämään vastuitaan Euroopassa ja Lähi-idässä. Venäjän ongelmat pitkällä maa-rajallaan lisääntyvät, ja Kiinan neljän vuosikymmenen mittainen nopean kasvun aika on ohi. Suuret tavoitteet ovat korkealla mutta keinot heikentymässä. Pienelläkin horjahduksella voi olla suuret seuraukset kybermaailmassa, jossa minkä tahansa yhteiskunnan voi pysäyttää sulkemalla elektronisen rahaliikenteen tai katkaisemalla sähköverkot.

Järjestyksen murtuminen herättää kysymyksen, mitä tilalle. Jotenkin maailma on hahmotettava, jos aikoo siinä toimia. Yksi tapa on aloittaa siitä, että yhden maailmanjärjestyksen sijaan syntyy useita pienempiä, joissa vaikuttavat eri voimat rinnan ja lomittain. Vallan tasapaino ei löydy noin vain. Kylmän sodan aikana oli helpompaa: riitti, kun oli jommallakummalla puolella.

Ensimmäisessä, turvallisuuspoliittisessa järjestyksessä Amerikka on vahvin niin kuin ennenkin. Sen investoinnit huiputeknologiaan ovat ylivoimaiset. Talous on suurin ja sota-voimat voimakkaimmat, ja sillä on kyky sotia missä päin tahansa maailmaa sillä edellytyksellä, että se pitää itsensä koossa ja demokraattiset instituutionsa kunnossa. Venäjän pääsylippu on ydinase. Myös Kiina kehittää ydinasettaan, koska se kuuluu suurvallan rekvisiittaan.

Toinen on maailmantalous, jossa Amerikka ja Kiina ovat omassa luokassaan. Eurooppa on Kiinaa suurempi talous, mutta se on putoamassa kolkasta ja ehtii mukaan vain, jos se saarivinsä suoriksi, esiintyy yhtenäisenä ja hankkiutuu houkuttelevaksi kohteeksi teknologiaan investoiville. Tämä järjestys on moninapainen. Pelissä on mukana pienempiä, joilla on tietoa, taitoa, kriittisiä maamineraaleja ja kykyä tehdä kannaltaan siedettäviä diilejä. Esimerkiksi Amerikan suuret naapurit Kanada ja Brasilia ovat jo valinneet tiekseen Amerikalta suojautumisen. Kanadalla on runsaat luonnonvarat, muun muassa kriittisiä mineraaleja, Brasilialla samoin ja lisäksi tukenaan vapaa-kauppa-alue Mercosur, josta sen osuus on kolme neljänestä.

Kolmas on digitaalinen järjestys, jossa Eurooppaa uhkaa joutuminen Amerikan ”digivasalliksi”, ellei se pidä puoliaan. Kehitys etenee huimaa vauhtia. Kuskin paikalla ovat amerikkalaiset teknojätit ja niiden johtajat: Jensen Huang, Larry Ellison, Tim Cook, Sundar Pichai, Satya Nadella, Jeff Bezos ja Alex Karp. Digitaalinen järjestys perustuu ketteryteen, pääoman riittävyteen sekä julkisen ja yksityisen pääoman yhteistyöhön. Muutosta kuvaa se, että Amerikan paikan teknologian järjestyksessä varmistanut ensimmäinen kuulento vuonna 1969 oli varta vasten perustetun avaruushallinnon, NASAn, julkinen projekti. Nyt Elon Musk omistaa kontrolloimansa SpaceX-yhtiön kautta kaksi kolmasosaa kaikista avaruutta kiertävistä satelliiteis-

ta. Yksityisessä omistuksessa olevat satelliitit välittävät meille internetpalvelut ja Ukrainalle sodankäynnissä tarvittavat paikannustiedot.

Miten Amerikka toimii? Onko sen ylipäällikkö Trump poikkeus vai sääntö? Trumpin tunnemme henkilönä paremmin kuin hyvin, koska hän täyttää mediatilan päivittäin. Hänestä kerrotaan kirjoitetun jo ensimmäisen presidenttikauden aikana 4 800 kirjaa. Presidentti Barack Obaman lukema jäi alle tuhat. Ei siis yllätyksiä sillä rintamalla. Trump on ilmiselvä poikkeus. Kaikista sodanjälkeisistä presidenteistä hän on ainoa, joka ei tunnusta lännen yhteisiä liberaaleja arvoja vaan rukoili perustuslain sisältämää vallanjakoa. Kongressi näyttää jo antaneen pitkälti periksi, mutta oikeuslaitos taistelee vastaan. Trumpille on tähän mennessä langetettu eri oikeusasteissa 34 tuomiota, ja kanteita on satoja. Korkein oikeus on kolmasti muistuttanut Trumpia presidentin vallankäytön rajoista. Amerikan tulevaisuutta arvioitaessa on siksi tunnettava poikkeuksen lisäksi myös sääntö.

Se sääntö on, että Amerikkaa pitävät koossa liberaalit arvot. Liberaaleja olivat niinkin erilaiset presidentit kuin Richard Nixon ja Jimmy Carter. Trump on tässäkin poikkeus. Kaikilla Amerikan presidenteillä on tukenaan – ja Trumpilla vastassaan – maailman vanhin perustuslaki (1787) sekä sille perustuvat instituutiot ja pelisäännöt. Ne kestivät ravistelut Amerikan historian kriittisissä vaiheissa, kuten sisällissodassa. Ne kestivät myös ”pitkän kuumen kesän” vuonna 1967, jolloin rotumellakat ja tuhopoltot koettelivat 150 amerikkalaista kaupunkia. Koska jatkuvuus ja muutos ovat rinnakkaisia kehityskulkuja, joutuvat näkijät, tekijät ja lukijat aina tähtäämään liikkuvaan maaliin. Jos vielä hairahtuu asettamaan yhtäläisyysmerkit Amerikan ja Trumpin välille, liikkuu maali niin nopeasti, että sitä on vaikea edes erottaa.

Onnistuakseen tehtävässään on Amerikan presidentin kyettävä tiivistämään sanottavansa äänestäjien mieleenpainuviksi lentäviksi lauseiksi, ”puskuritarroiksi”, kuten siellä päin on tapana sanoa. Donald Trumpin ”MAGA”, Amerikka suureksi jälleen, lukee punaisissa lippalakeissa, mutta voiko suurvalta ylipäätään vetäytyä maailmalta. Ei voi, siksi Trumpilla on ulkomaankriisejä varten valkoinen lippalakki, jossa lukee USA. Presidentti George Bush vanhempi ei juuri lippiksiä käyttänyt, mutta hänen tarransa kylmän sodan päätteeksi, ”Europe Whole and Free”, pätee edelleen Ukrainassa ja vielä paremmin nyt, kun kuvaan ovat tulleet algoritmit, jotka jakavat eivätkä yhdistä.

Seuraava kysymys kuuluu: millä eväillä Amerikka toimii maailmalla, kun ei kerran pääse sieltä pois. Vastaus ei löydy hyllyltä sekään, koska ulkopoliittikka on geopolitiikasta, maailmantaloudesta, finanssipoliittikasta ja teknologiasta ravistettu cocktail, jota ei voi arvioida ainesosa kerrallaan. Nykyään on osattava punnita yhteen ydinasepelote, kryptovaluuttojen merkitys, dollarin asema varantovaluuttana ja tekoälyn riskit sodankäynnin automatisoinnissa. Brittiprofessorin ja strategian profeetan Lawrence Freedmanin toteamus on tyyli: ”Trump pyrkii epäselviin tavoitteisiin riittämättömin keinoin.”

Ei hän ole nykyjohtajista ainoa, jolle on käynyt näin. Vladimir Putinille oli noloa, etteivät hänen panssarikolonnansa jaksaneetkaan Kiovaan saakka, jonne on matkaa Valko-Venäjän rajalta saman verran kuin Suomen itärajalta Helsinkiin. Kiinan eväät riittivät neljän vuosikymmenen mittaiseen huimaan talouden ja teknologian loikkaan, mutta nyt alkavat rajat erottua. Talouden kasvu ja kotimaan kysyntä ovat hidastuneet, väestönkasvu on pysähtynyt, nuorisotyöttömyys lisääntynyt ja velkataakka kasvanut.

Maailman viisarit ovat nyt vaarallisessa asennossa. Henry Kissinger muistutti satavuotishaastattelussaan vuonna 2023, että elämme klassista ensimmäistä maailmansotaa edeltänyt-

tä aikaa. Sota iski silloin kuin salama kirkkaalta taivaalta. Sata vuotta kestänyt maailmanjärjestys imperiumeineen romahti kuudessa viikossa kuin korttitalo, Sarajevon laukaukset eivät olleetkaan vain paikallinen kahakka,

Toinen maailmansota alkoi sen sijaan kytemällä. Historioitsija Timothy Snyder huomauttaa: jos Putin saa tahtonsa läpi Ukrainassa, palaisimme toista maailmansotaa edeltävään aikaan. Siis aikaan, jolloin Japani aloitti sotansa Kiinaa vastaan, Italia aloitti sodan Etiopiaa vastaan vuonna 1935, Euroopassa Hitler epäröi vuoteen 1939 saakka ja Mussolini senkin jälkeen. Josif Stalin etsi parasta diiliä ensin Hitlerin kanssa Puolaa vastaan, sitten lännen kanssa Hitleriä vastaan. Amerikassa Roosevelt huolestui Ranskan antautumisesta 1940 ja vielä enemmän Saksan hyökkäyksestä itärintamalla vuonna 1941 mutta liittyi sotaan vasta Japanin hyökättyä Pearl Harborin laivastotukikohtaan Havaijilla joulukuussa 1941. Herätyskellon ensimmäisistä soitoista sodan loppuun kului kymmenen vuotta.

Näimmekö nenämme eteen? Kyllä, mutta johtopäätöksen teko oli mukavampaa jättää tuonnemmaksi. Entä nyt? Ukrainan sota on jatkunut kaksitoista vuotta silmiemme edessä, ja Euroopan kohtalokin on pelissä.

Olisi rauhoittavaa elää maailmassa, jossa vallitsee järjestys ja ihmisten kesken on hyvä tahto. Nyt ne ovat muisto vain. Entä jos revisionisteja onnistuu ja autokratia korvaa demokratian. Siinä menisivät pesuveden mukana ensimmäiseksi valistusajan liberaalit arvot, joille Amerikka, nykyinen länsi, YK ja kansainvälinen valuuttajärjestelmä sekä monet kansainväliset sopimukset perustuvat. Menisi myös Amerikan perustuslaki ja YK:n peruskirja, jotka alkavat sanoin ”*We the People*”, jälkimmäinen tietenkin monikossa. Menisi myös demokratian kylkiäisenä tullut kyky harjoittaa niin sanottua pehmeää valtaa: vaikuttaa esimerkin voimalla. Arvopohjaisesta realismista jäisi jäljelle vain realismi.

Miten lukea Amerikan tarinaa?

Pitääkö Trumpin yliampuvat sanat ottaa kirjaimellisesti vai vakavasti? MAGA-lippis päässään kulkevilta voi kysyä – jos uskaltaa – voiko ”Amerikan unelman” herättää henkiin tuhoamalla ne instituutiot, joille se perustuu. Voiko Amerikan suuruuden palauttaa katkaisemalla ne kansainväliset arvoketjut, joille maan talous, ihmisten hyvinvointi ja yritysten toiminta perustuvat? Kasvaako Amerikan suuruus muiden epävarmuutta lisäämällä? Säilyykö Amerikka suurvaltana, jos se vetäytyy maailmalta tai jos dollari menettää asemansa kansainvälisenä varantovaluuttana? Etsittäessä vastauksia näihin kysymyksiin on muistettava, että presidentit ovat symboleja siinä missä vaakuna, lippu ja kansallislaulukin. Lähes poikkeuksetta he ovat tehneet parhaansa pysyäksään airuina ”aikojen uudelle järjestykselle”, kuten vaakunaan on kirjoitettu.

Amerikan tarinaan kuuluu, että sitä hallitaan vertauskuvin. Kun se on maahanmuuttajien maa, sopii vertauskuviakin lainata muualta. Vaakunan teksti kirjoitettiin sen ajan eurooppalaisen lukeneiston kielellä, latinaksi. Presidentti Carterin hautajaismusiikki, *Be still my Soul* on Sibeliuksen *Finlandian* sovitus. Lehtimagnaatti Henry Luce julisti General Motorsin teknologiakeskuksen ”Amerikan uuden vuosisadan symboliksi”. Sen suunnitteli Eero Saarinen.

Amerikan tarinan erottaminen päivittäisestä uutis- ja somehälystä on työlästä. Trump piti edellisellä presidenttikaudellaan Natoa vuoropäivin tarpeettomana harmistuksena ja erinomaisena järjestönä, hänen seuraajansa Joe Biden puolestaan välttämättömänä voimavarana Amerikalle. Sanat poikkesivat toisistaan mutta teot eivät, koska kummallakin oli edessään samat tosiasiat, Amerikan sotilaallinen läsnäolo maailmalla on suurin piirtein ennallaan. Amerikka ei ole lähdössä Natosta, kos-

ka se ei pärjää ilman liittolaisia. Sisäpolitiikassa aikaisemmat presidentit Abraham Lincolnista alkaen ovat joutuneet keikutamaan perustuslakia ja siihen kirjoitettua valtioelinten vallan tasapainoa. Näissä kahinoissa on perustuslaki ylipäättään pärjannyt hyvin. Viimeiset vuodet ovat jälleen olleet yhtä institutioiden ravistelua.

Poliittinen kielenkäyttö on hävytöntä, mutta hävyttömyyden perinteet ovat Amerikan poliittisessa vuoropuhelussa pitkät. Jos adjektiivit tuntuvat loppuvan, suositan käyntiä Springfieldissä, Illinoisin osavaltiossa sijaitsevassa Lincoln-museossa tutustumassa siihen, miten presidentti Lincolnia käsiteltiin politiikassa, julkisessa sanassa ja pilapiirroksissa. Lincoln oli pitkä – 194-senttinen – laiha – 82-kiloinen – ja hänen kasvonsa olivat epäsymmetriset. Hänen ulkonäköönsä kohdistuva pilkka oli tämänkin päivän mittapuulla julmaa, mutta Lincoln vastasi huumorilla esimerkiksi syytteesen, että hänellä on kahdet kasvot: ”Jos näin on, vaihdan mielelläni nämä nykyiset niihin toisiin.”

Amerikka muisteli orjuuden alkamisen 400-vuotispäivää vuonna 2019. Orjuus on maan historian musta aukko siinä missä vapaussota meillä. Itärannikon valtalehti *New York Times* julkaisi juhluvuoden kunniaksi artikkelisarjan nimellä ”projekti 1619”. Kirjoittajat eivät ujostelleet: ”Amerikan bruttaalin kapitalismin ymmärtäminen alkaa plantaaseilta” tai ”orjuudesta seurasi mustien pelko ja siitä heitä syrjivät rangaistukset oikeusjärjestelmässämme” tai ”ruokavaliotamme kyllästävä sokeri on ollut orjuuden käyttövoima”.

Myös perustuslain kirjoittajat saivat osansa. ”Kirjoittaessaan Amerikan demokratian tavoitteet perustuslakiin perustajaisät eivät ottaneet huomioon sitä, että musta väestö taisteli niiden puolesta jo 150 vuotta aikaisemmin”. Perustuslaki oli siis kolumnistin mielestä historiattomasti kirjoitettu.

Kuinka ymmärtää mielestämme järjettömästi käyttäytyvää suurvaltaa?

Kadottiko Amerikka ideansa Donald Trumpin päätettyä murskata maan perinteiset instituutiot rakentaakseen niiden tilalle Uuden ja Kauniin Amerikan.

Vai onko kyseessä Amerikan pyrkimys selvittää sisä- ja ulkopoliittisesta kaaoksesta luomalla nahkansa, niin kuin se teki sisällissodassa 1860-luvulla, suuressa lamassa 1930-luvulla ja Vietnamin sodasta irtautuessaan 1970-luvulla. Maailman vanhin perustuslaki ja sille perustuvat instituutiot osoittivat voimansa näissä historiallisissa vaiheissa.

Amerikka on teknologian kärjessä, sotilaallisesti vahva ja se edustaa neljänneestä maailmantaloudesta; sitä ei voi sivuuttaa. On yhteinen etu, että se pitää kiinni liberaaleista arvoista eikä tärvele uskottavuuttaan maailmalla pyrkimällä epäselviin tavoitteisiin riittämättömin keinoin.

Amerikan ymmärrystä ei voi olla yhtään liikaa senkään vuoksi, että maailmanpolitiikan viisarit ovat nyt arvaamattomassa asennossa. Tekoäly on nopeasti etenemässä ihmisen ymmärryksen ulkopuolelle myös sodankäynnissä. Sääntöjen sopimisella tälle kehitykselle on kiire.

Valtiosihteeri **JUKKA VALTASAARI** toimi suurlähettiläänä Washingtonissa, kun Neuvostoliitto kaatui ja kun WTC:n tornit tuhouttiin. Hän johdattaa lukijaa Amerikan tarinaan diplomaatin vuosikymmenten kokemuksella. Ja kysyy miksi.

9 789528 508618

KL 98.312
ISBN 978-952-850-861-8

DOCENDO
www.docendo.fi